

Η σημασία της Λειτουργίας των Προηγιασμένων Δώρων

/ Γνώμες

Γεώργιος Ζαραβέλας, Θεολόγος

Σημείο αναφοράς του τυπικού της Μεγάλης Τεσσαρακοστής αποτελεί η μετάδοση των Προηγιασμένων Τιμίων Δώρων. Το ασύμβατο του πανηγυρικού και χαρούμενου χαρακτήρα τέλεσης της Θείας Ευχαριστίας με τον κατανυκτικό χαρακτήρα της Μεγάλης Τεσσαρακοστής παρακωλύει την τέλεση της αναίμακτης ιερουργίας κατά τις ημέρες της νηστείας. Όμως, η σημασία της Θείας Κοινωνίας για τον πνευματικό αγώνα του πιστού καθιέρωσε τη μετάδοση Προηγιασμένων Δώρων, ακόμα και κατά τις νηστίσιμες ημέρες.

Η διαφορά της λειτουργίας των Προηγιασμένων από τους συνήθεις λειτουργικούς τύπους έγκειται στο γεγονός ότι τα Τίμια Δώρα έχουν προαγιασθεί σε Σώμα και Αίμα Χριστού κατά τη Θεία Λειτουργία της προηγούμενης Κυριακής ή Σαββάτου. Ο λειτουργός εξάγει κατά την προσκομιδή και δεύτερο αμνό, τον οποίο τοποθετεί μαζί με τον αρχικό στο δισκάριο, τον καθαγιάζει και τον υψώνει κανονικά, ενώ,

μετά την έγχυση του ζέοντος ύδατος στο ποτήριο, εμβαπτίζει τον δεύτερο αμνό στο τίμιο αίμα και τον τοποθετεί με προσοχή σε ειδικό για τη φύλαξή του αρτοφόριο πάνω στην Αγία Τράπεζα, έως και την ημέρα της τέλεσης της λειτουργίας των Προηγιασμένων.

Η ακολουθία μεταλήψεως των Προηγιασμένων δεν εντάσσεται στο επταμερές σύνολο των ακολουθιών του νυχθημέρου, ούτε είναι Θεία Λειτουργία, αλλά απλός τρόπος μετάδοσης των Τιμίων Δώρων, συναπτόμενος με την ακολουθία του Εσπερινού. Η ψαλμωδία του παλαιού ύμνου «Νῦν αἱ δυνάμεις» συνιστά μεθόριο των δύο ακολουθιών. Τα διαμειβόμενα πριν από τον ύμνο αποτελούν την ακολουθία του Εσπερινού, ενώ τα επόμενα του ύμνου αποτελούν την ακολουθία των Προηγιασμένων.

Ο χρόνος τέλεσης της Προηγιασμένης κατά το εσπέρας της Τετάρτης και της Παρασκευής των Νηστειών προτιμήθηκε εξαιτίας της ολοήμερης νηστείας των ημερών αυτών έως την ώρα του Εσπερινού, οπότε, μετά τη μετάληψη των Τιμίων Δώρων, ο πιστός μπορούσε να καταλύσει τροφής. Στην ενοριακή πράξη η μετάδοση των Προηγιασμένων μετατίθεται πολλές φορές το πρωί, λόγω, αφενός, της αδυναμίας των πιστών να τηρήσουν την αυστηρή νηστεία, και αφετέρου, της συνήθειας τέλεσης της αναίμακτης ιερουργίας τις πρωινές ώρες. Εξαιτίας της χρονικής μετάθεσης της Προηγιασμένης, συμπαρασύρθηκε και η τέλεση του Εσπερινού το πρωί, καθώς οι δύο ακολουθίες τελούνται σε συνάρθρωση. Έτσι, καθιερώθηκε η ακολουθία του Εσπερινού των καθημερινών της Μεγάλης Τεσσαρακοστής να τελείται το πρωί, ανεξάρτητα από το εάν θα ακολουθήσει μετάληψη Προηγιασμένων. Επίσης, τακτικές ημέρες μετάληψης των Προηγιασμένων είναι η Πέμπτη της Ε' Εβδομάδας των Νηστειών (Μεγάλου Κανόνος), οι τρεις πρώτες ημέρες της Μεγάλης Εβδομάδας, αλλά και ημέρες μνήμης εορταζομένου Αγίου.

Σε παλαιότερες εποχές, Προηγιασμένα Δώρα μεταδίδονταν κατά την Τετάρτη και Παρασκευή της Τυρινής, αλλά και τη Μεγάλη Παρασκευή. Έως σήμερα δεν μπορεί κατά τις ημέρες αυτές να τελεσθεί τελεία Θεία Λειτουργία, σύμφωνα με την παλαιά πράξη της Εκκλησίας των Ιεροσολύμων. Κατάλοιπο της παλαιάς συνήθειας αποτελεί η παράθεση παλαιοδιαθηκικού αναγνώσματος στο βιβλίο του Τριωδίου, στην ακολουθία του Εσπερινού των δύο ημερών της εβδομάδας της Τυρινής. Κατά τη βυζαντινή εποχή, μετάληψη από Προηγιασμένα Δώρα γινόταν κάθε Τετάρτη και Παρασκευή όλου του έτους. Μάλιστα, κατά τον Ι' αιώνα, η μετάληψη από Προηγιασμένα ήταν προαιρετική στην Κωνσταντινούπολη.

Σύμφωνα με αρχαίο έθος, Προηγιασμένη μπορούσε να τελεσθεί και κατά την εορτή της Ύψωσης του Τιμίου Σταυρού, έναντι της τελείας Θείας Λειτουργίας του ιερού

Χρυσοστόμου που τελείται στις μέρες μας. Η αδυναμία τέλεσης τελείας Θείας Λειτουργίας οφείλεται στο ισοδύναμο του πένθιμου χαρακτήρα της εορτής της Υψώσεως και της Μεγάλης Παρασκευής, όποτε ομοίως δεν υπάρχει δυνατότητα τέλεσης Θείας Ευχαριστίας. Προηγιασμένη οριζόταν ακόμα και για την εορτή του Ευαγγελισμού. Όμως, ο ΝΒ' κανόνας της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου εξαιρεί την ημέρα αυτή, μαζί με το Σάββατο και την Κυριακή, από την υποχρέωση τέλεσης Προηγιασμένης, υπονοώντας τέλεση τελείας Θείας Λειτουργίας.

Η συγγραφή της Λειτουργίας των Προηγιασμένων αποδίδεται σε πλειάδα Πατέρων της Εκκλησίας, μεταξύ των οποίων ο Επιφάνιος Κύπρου, ο Γερμανός Κωνσταντινουπόλεως και ο πάπας Ρώμης Γρηγόριος ο Διάλογος. Επίσης, στον κώδικα 766 της Εθνικής Βιβλιοθήκης των Αθηνών (ΙΣΤ' αιώνας), υπάρχει έμμεση μαρτυρία ότι αποτελεί προϊόν της πέννας του Αγίου Γρηγορίου του Θεολόγου. Συγκεκριμένα, ο κώδικας αναφέρει ότι στη Θεία Ευχαριστία μετά τη Λειτουργία των Προηγιασμένων λέγεται το απολυτίκιο και το κοντάκιο του Αγίου Γρηγορίου του Θεολόγου, λογικά από σύγχυση μεταξύ των Γρηγορίου του Θεολόγου και του Διαλόγου. Ο Ιω. Φουντούλης προτιμά να μην λέγεται κανένα τροπάριο αγίου, αλλά μετά το «Δόξα. Καὶ νῦν» να απαγγέλεται απευθείας το τροπάριο «Τῇ πρεσβείᾳ Κύριε». Παρά ταύτα, ο συγγραφέας παραμένει έως σήμερα άγνωστος. Κατά τον Π. Τρεμπέλα, η απόδοση της Λειτουργίας στον Άγιο Γρηγόριο τον Διάλογο οφείλεται πιθανότατα στη συμβολή του για τη διάδοσή της στη Δύση, καθώς την εισήγαγε στη λατρεία της Μεγάλης Παρασκευής της Εκκλησίας της Ρώμης, σύμφωνα με το ρωμαϊκό τυπικό.

Συνοπτικά, η δομή της ακολουθίας των Προηγιασμένων έχει ως εξής. Ξεκινά, ουσιαστικά, μετά από τα αναγνώσματα και το «Κατευθυνθήτω» του Εσπερινού με τα κατηχούμενα, τις ευχές υπέρ των κατηχουμένων και των πιστών. Ακολουθώντας, κατά την ψαλμωδία του ύμνου «Νυν αι δυνάμεις», ο λειτουργός θυμιάζει τον λαό. Στο μέσο αυτού τελείται μυστικά η Είσοδος των Αγίων, μετά την οποία ολοκληρώνεται ο ύμνος. Ακολουθούν τα πληρωτικά και η ευχή «μετὰ τὸ ἀποτεθεῖναι τὰ ἅγια ἐν τῇ ἁγία τραπέζῃ», η Κυριακή Προσευχή, οι δύο ευχές της κεφαλοκλισίας και η εκφώνηση του «Πρόσχωμεν! Τὰ προηγιασμένα ἅγια τοῖς ἁγίοις». Ακολουθώντας, η δομή της Προηγιασμένης ταυτίζεται με αυτή της Θείας Λειτουργίας, αλλά με μικρές υμνολογικές και ευχολογικές διαφορές. Οι διαφορές αυτές είναι: α) αντί του «Εἶδομεν τὸ φῶς» ψάλλεται ειρμολογικά ο ύμνος «Εὐλογῆσω τὸν Κύριον», β) ως οπισθάμβωνη ευχή λέγεται η σχετική της Προηγιασμένης («Δέσποτα παντοκράτωρ») και γ) η διανομή του αντιδώρου λαμβάνει χώρα πριν από τη δια του «Δι' εὐχῶν» απόλυση της σύναξης, ενόσω διαβάζονται οι λγ' και ρμδ' ψαλμοί. Το τελευταίο σημείο αποτελεί παλαιά τυπική διάταξη, όχι μόνο της Προηγιασμένης, αλλά και κάθε τελείας Θείας Λειτουργίας.

Με τη μετάδοση των Προηγιασμένων Δώρων διαφαίνεται η διάθεση της Εκκλησίας για την κάλυψη των πνευματικών αναγκών των μελών της. Η Θεία Ευχαριστία, ως το κατεξοχήν σημείο έκφρασης της μυστηριακής κοινότητας, συνιστά αναγκαίο στοιχείο για τη ζωή του πιστού. Η έλλειψή της χαλαρώνει τον δεσμό του πιστού με την ευχαριστιακή σύναξη, αλλά η παρουσία της, έστω και με την κατ' οικονομία μετάδοση των Προηγιασμένων, ενδυναμώνει τον αγώνα του πιστού στην προσευχή και τη νηστεία της σαρακοστιανής χαρμολύπης.